مخبر الملك — آن وقتیکه در دولت سلطنت بودند سعی ازمعتمرین آمده بودند و اظهاراتی نمودند درحالتی که آن وقت کسی جرات قبول وکالت کردن وقانون نوشتن نداشتند وقتی که ما اقدام کردیم سایرین هم اقدام کردند با آنهمه زحمات وسیر بلا شدن حال ما مفرض وطرفدار می دانند (تمامی گفتند که کسی شمارا مفرض نمی داند وشما ازاینگونه اغراض مبراهستید)

مخبر الملك- مردم تصور میکنند که چون دارای مجلس شدند باید بادولت طرف باشند ومارا سپر بلا قرار دهند .

حاجی محمد اسمعیل آقا — آن اشخاصی که آمدند وشمارا داخل کار نمودند همه خودرا سپر بلا نموده بودند وهمه قسم همراهی داشته ودارند ولی مقصود این است که همه زحمتها وجان کندنها برای اتحاد دولت وملت و اصلاح مملکت است در صورتیکه اول فوائد راجع بدولت است بعد بملت با این ترتیب میگوئیم دولت اینقدر طرف خودرا ملاحظه ومنظورنداشته باشد و همه چیزرا بمقصود خودعمل نکند قدری همراهی کنند تا امور اصلاح شود (بعدازمباحثات ومذاکرات زیاد)

آقاسید عبد الله مجتهد - مجلسی که نتواند کاری بکند و چشمش بخارج باشد که آیا کاری باورجوع میشود یانمیشود وبهیچوجه اختیار نداشته باشد مگر باظهار لوایح این چه مجلسی است وحاصلش چیست اگرهمان نظامنامه اولی را بما میدهند قبول داریم والا نه

حاج معین التجار -بامجلس سنا یابی مجلس سنا قبول دارید .

آقاسید عبدالله — سنارا هم قبول داریم واورا دراول امرهم لدی الحاجة قبول کرده بودیم که هرگاه مشکلی باشد درآن صورت باتفاق این دو مجلس آن امر انجام وختم شود .

سعد الدوله — عقیدهٔ من اینست که یك کمیسیونی مرکب از پنج نفر دونفر از آقایان آقای سیدعبدالله وآقای آقاسید محمد و یکنفر منتخب از وکلا ویکنفر ازطرف دولت که قاطع و فاصل باشد باخودم ویکنفر منشی درهمین مجلس حضور تمام وکلا فصل بفصل خوانده بعد از توضیح و تنقیح و تصحیح منشی آن فصلرا نوشته همینطور تاآخردر این مجلس ختم شده وتقویت نموده صحه برسد بشرط اینکه غیراز این پنج نفر کسی حق نطق وگفتگو نداشته باشد اگر صلاحست این کار رابکنید .

آقاسید عبدالله مجتهد-خیلی خوبست ولی دائره را قدری توسعه بدهید که ده دوازده نفر باشند دونفر ازطرف دولت باشد وسه نفر ازطرف علما باشند تاباتفاق این عمل صورت بگیرد .

حاجی محمد تقی — باید آن دو نفر که ازطرف دولت حاضر میشوند در این امر وکالت نامه داشته باشند که بعداز امضای آنها دولت مقبل باشد صحه وقبول آنرا بپذیرد .

سعد الدوله — خوبست همینطور که گفته شد صورتی مجلس بنویسد واز دولت بخواهد که بیایند درهمین جا ختم گفتگو کنند .

حاجی امین الضرب - این ترتیب باشد بهتر است بااینکه همان چند فصلی که اسقاط شده وتغییر کرده آنهارا بجای خودش باز تصحیح کنند هاید دولت همان نسخهٔ اولی را قبول کند .

سعد الدوله — چه ضرر دارد بنویسند یا این ترتیب یا امضاء آن نسخهٔ اولی هر کدام را قبول می نمایند بنمایند(آقاسید عبدالله استفساراً برئیس رو کردند که بنویسند ؟)

رئیس - من رای ندادم .

آقاسید عبدالله — رای ندادن شما کافی در ننوشتن نیست سایرین می خواهند که نوشته شود . پس بنویسند (آقای سیدمحمد تقی هراتی شرحی بمضمون ذیل بصدارت نوشت که چون اسقاط وتغییر بعضی از اصول نظامنامه موضوع بحث ومذاکره درمجلس شد اکثریت آراء واتفاق قاطبهٔ وکلا براین شد که یاهمان نسخهٔ اولی را دولت بما مرحمت نماید و یا صورت کمیسیون مذکور را قبول نماید تا در این ماده ختم مذاکره ومباحثه شود .)

سعد الدوله — شرحی نوشته بودند درباب انتخاب و کلای گروس که حکومت خیلی استبداد بخرج می دهد ونمی گذارد انتخاب وکلا صورت بگیرد

سید الحکماء - شکایت ازحکومت دامغان کردند در انتخاب وکلا جمعی شکایت از حکومت خراسان دراین باب نمودند .

سعد الدوله — خراسان ازهمه جا بدتر و منشوش تر است واعمال حکومت آنجا سر مشق حکومت های سایر ولایات شده است باید دراین باب ترتیب صحیحی داد .

مذاکرات دار الشورای ملی
سه شنبه ۱۱ ذی القعده ۱۳۲۴

امروز موضوع مذاکرات مجلس فقط نظامنامه اساسی بود - مشیر الملك وحاج معتشم السلطنه ومؤید السلطنه بوکالت ازجانب دولت علیه حاضر شده بودند که در فصول نظامنامه مباحثه ومذاکره نمایند تاباتفاق آراء وکلاء ملت ونمایندگان دولت تصفیه و تسویه شده صحه همایونی برسد وباجرا گذاشته شود .

پس از اجتماع وکلا طرفین بقرائت فصول نظامنامه وگفتگو دربارهٔ آن پرداختند و مذاکرات بیشتر از هفت ساعت طول کشیده وختم مجلس نزدیك چهار ساعت ازشب گذشته واقع شد ودر این مدت نمایندگان ملت و دولت مشغول رد و ایراد و طرد وقبول وتوضیح وتنقیح نظامنامه اساسی بودند (۱)

اصل هشتم- که مضمون آن این بود «هرسال پس از تعطیل تابستان افتتاح مجلس از اول برج عقرب خواهد بود» موضوع بحث شد جمعی صلاح دانستند که افتتاح مجلس از چهاردهم میزان که مطابق روز جشن تشکیل وافتتاح اولیهٔ مجلس است مقرر باشد باکثریت آراء پسندیده وتصویب و همینطور مقرر شد .

اصل یازدهم- که محتوی این مضمون بود «اعضاء مجلس باید باینطور قسم یاد کنند که ما اشخاصی که صاحبان امضاء ذیل هستیم خداوند را بشهادت طلبیده وبقرآن کریم قسم یاد می کنیم که حتی الامکان تکالیف مرجوعهٔ خودمان را باکمال پیش و دقت و نهایت جد وجهد انجام دهیم و نسبت بمتبوع معظم خود اعلیحضرت شاهنشاهی راستگو و صادق باشیم ونسبت باساس سلطنت خیانت نورزیم»

بعضی از نمایندگان اینطور رأی دادند که فصل مذکور باین مضمون ومقید باین شرط باشد که (ما خداوند را گواه وشاهد گرفته وبکتاب الهی قسم یاد میکنیم که مادامیکه دولت علیه وپادشاه عادل متبوع ما بامقتضیات این نظامنامه همراهی ومساعدت داشته و ازاساس مجلس مانقویت فرمایند مانیز نسبت بسلطنت اعلیحضرت خیانت ننموده ونسبت بمتبوع معظم خود صادق وراستگو باشیم) کلیه نمایندگان این رأی را پسندیده وبهمین ترتیب تصویب ونوشته شد .

اصل دوازدهم- که مضمون آن اینطور بود که «در موقعی که یکی از وکلا مرتکب جنایتی شوند باید اجرای سیاست وحکم دربارهٔ او باطلاع مجلس باشد» قرائت شد بعضی وکلا اینطور صلاح دیدند که بجای لفظ باطلاع لفظ باستحضار نوشته شود وچون این رأی بتصویب رسید همینطور نوشته شد .

اصل پانزدهم-درموقع مذاکره گذاشته ومضمون آن اینطور قرائت شد که «برای انتظامات مجلس دولت علیه یکدسته مأمورین نظمیه در تحت اوامر مجلس قرار خواهد داد» در قبول یا رد این اصل مباحثات طولانی بمیان آمد بالاخره بعضی راساً اسقاط این اصل را باین استدلال لازم دانستند که اگرمراد از انتظام انتظام داخلی مجلس باشد که این مسئله ازوظایف معینه ودرعهدهٔ رئیس است واگرمقصود انتظام خارجی است که انتظامات بطور عموم بعهده نظمیه مملکت است وتخصیص بمجلس لازم نیست بموجب اکثریت آراء این رای تصدیق شده وفصل مزبور الغاء واسقاط شد .

اصل بیستم -که باین مضمون بود « درهرموقع که قسمتی ازدارائی یاعایدات دولت فروخته ومنتقل شود ویاتغییر وتبدیلی درحدود وثغور مملکت لزوم پیداکند با اطلاع وتصویب مجلس خواهد بود » قرائت شد در این عبارت نمایندگان اینطور رأی دادند که بجای لفظ عایدات دولت عایدات مملکت نوشته شود بهمین ترتیب نیز اصلاح ونوشته شد .

اصل بیست ویکم-موضوع مباحثه شد مضمون این اصل این است که «بدون تصویب مجلس شورای ملی تشکیل کمپانی وشرکتهای عمومی ازهرقبیل وبهرعنوان نخواهد شد» این عبارت باین مضمون تبدیل شد که اگردولت بخواهد امتیازشرکتی بدهد باید بتصویب مجلس باشد و الا اگر خود مردم بخواهند بدون امتیاز تشکیل شرکتی بکنند مجاز وآزاد هستند .

اصل بیست وهشتم-که مضمون آن این بود که «مجلس شورای ملی حق دارد مستقیماً هروقت لازم بداند عریضه ای بتوسط هیئتی که مرکب ازیکنفر رئیس و شش نفر از وکلاء طبقات ششگانه باشند بتوسط شخص اول دولت بعرض مقدس ملوکانه برساند» قرائت شد وکلاء ذکر لفظ (بتوسط شخص اول) را صلاح ندیده وباستدلال اینکه ممکن است عریضه محتوی شکایت ازخود شخص اول باشد اسقاط آن را لازم دانستند . پس از مذاکرات بتصویب وقبول مشیر الملك اسقاط شد .

اصل چهلم که متضمن این مضمون بود که «درهرامری که مجلس شورای ملی ازوزیر مسئول

(۱) (درروزنامه مجلس که مأخذ مذاکرات دوره اول است مذاکرات این جلسه بطور خلاصه نقل شده زیرا غالب مذاکرات بطور تکرار رد وبدل شده وچون نتیجهٔ آن فقط تصحیح و تنقیح نظامنامه بوده است فقط نتیجه وخلاصه را درج نموده است)

[illegible] وزیر است و این جواب بدون عذر موجه و بیشتر از اندازه و اقتضا نباید بعهده تأخیر بیفتد مگر آنکه مسئله از اسرار دولتی باشد که وزیر مسئول قادر بر افشاء آن نباشد ».

درخصوص این اصل مباحثات ومذاکرات زیاد ردوبدل شد بعضی بملاحظه اینکه ممکن است گاهی بعضی امور مهمهٔ سری که افشاء آن مضر به پلتیك دولت وصلاح مملکت است دربین باشد و البته دراین موقع حفظ ونگاهداری آن سر واجب است ذکر مضمون اخیررا لازم و جایز دانستند و بعضی باین استدلال که ذکر آن بهانه ومستمسك بزرگی برای وزراء مسئول درعدم اظهارمطالب وردجواب سئوالات مجلس میشود ذکر آنرا صلاح نمی‌دیدند بالاخره اکثریت آراء براین قرار یافت که این مضمون بمضمون سابق منضم وملحق شود که اگر وزیرمسئول در مورد جواب سئوال مجلس بواسطه سریت مسئله فعلا لاظهار وافشاء مطلب را جایز نداند بایدمدتی معین کند که بعد از انقضاء آن مدت جواب سئوال مجلس را بمجلس اظهار نماید پس ازاظهار اگرمعلوم شود که مطلب مذکور سریت نداشته و عدم افشاء آن چندان مهم نبوده و وزیر مذکور بمیل شخصی نه باقتضای سریت مطلب آنرا کتمان نموده مسئول ومورد مجازات خواهد بود .

اصل چهل ویکم - که متعلق بعنوان مجلس سنا وعدهٔ اعضا و شکل انتخاب آن بود مطرح گفتگو شد در این موضوع نیز مباحثات طولانی بود پس از مذاکرات بسیار وکلاء مجلس اظهار داشتند که چون ما سابقاً در خصوص اصل این عنوان رای‌داده وتصویب نموده ایم فعلاهم تصدیق و قبول می‌نمائیم لکن خواهشمندیم که بهمان‌طور که سابق استدعا کرده ایم دوثلث وکلا واعضا از ملت ویك ثلث ازدولت انتخاب شوند وکلاء دولت اظهار کردند که حضرت اقدس ولیعهد خواستار شده‌اند که قرار این امر به تنصیف انجام یابد و با اینکه درغالب ممالك اعضاء سنا کلا از طرف دولت انتخاب‌میشوند ما بملاحظه همراهی بامجلس وملت تعیین آنرا بالمناصفه قبول میکنیم وبالاخره وکلاء ملت درخواست واستدعا نمودند بتقسیم سی وپنج نفر از ملت و بیست وپنج نفر ازدولت قرار این امر صورت گیرد وکلای دولت هم اظهار کردند که اگر احتیاط و ملاحظه وکلای ملت از اینراه است که تصور میکنند که آراء وزراء منضم بآراء وکلای سنا میشود و اسباب تقویت وکثرت آراء وکلای سنا میشود این‌اشتباه است وهیچوقت مربوط وملحق بآراء وکلای‌سنا نخواهدبود قبول خواهش وکلا در این‌خصوص موکول به استدعای مخصوص شد .

اصل چهل ودوم - که‌باین مضمون بود که « امر راجعه بمالیه مملکت همیشه باید بتصویب مجلس شورای‌ملی رسیده پس از آن بمجلس سنا فرستاده شود » مطرح ومانند سایر فصول مدتی مورد گفتگو شد و اظهار وکلای مجلس در این باب این بود که در تمام دنیا مداخله و اصلاح و تنقیح و ترتیب بودجه وعمل مالیه مملکت وجمع و خرج دولت مخصوص بمجلس ملی است و مجلس سنا بهیچوجه در آن مداخله نمیکند و اگر سابقاً از طرف وکلای‌مجلس درخصوص‌مداخلهٔ مجلس‌سنا دراین امر رای داده شده وتصویب نموده‌اند حالا استدعا میکنیم این‌مسئله ازمختصات‌مجلس شورای ملی مقرر شود و این مسئله نیز موکول باستدعای مخصوص شد .

اصل چهل وهفتم - قرائت‌شدباین مضمون « هرمسئله موضوع مذاکره واصلاح مجلس‌شورای ملی شد پس از تنقیح مجلس مزبور بمجلس سنا فرستاده میشود واگر مجلس سنا رای‌مجلس ملی را تصویب و تصدیق نماید بامضا و صحه همایونی رسیده اجرا میشود و اگر صلاح ندانسته وردکند امضاء و رای همایونی حاکم ترجیح رای طرفین خواهد بود و درصورتیکه امضای ملوکانه با رای سنا موافقت نماید مجدداً بمجلس ملی مراجعت میشود و در صورتیکه مجلس ملی از رای خود انصراف ونکول حاصل نکند مجلس ثالثی مرکب ازشورای‌ملی وسنا بحکمیت تشکیل ومنعقد میشود و اگر آن مجلس هم رای سنا را تصویب نماید اعلیحضرت‌همایونی پس ازتصویب دوثلث ازوکلای سنا وانضمام‌آراء هیئت وزراء با رای سنا وکلای مجلس شورای ملی را مرخص فرموده وهمان وقت حکم بتجدید انتخاب میفرمایند و در این موقع انتخاب کنندگان ملت میتوانند هریك از وکلای سابقه‌را مجدداً انتخاب بنمایندواین ترخیص‌هم‌دردوره انتخاب یك نوبت بیشتر اتفاق نخواهد افتاد در خصوص این فصل مباحثات و مذاکرات فوق‌العاده شدوکلاء مجلس که درابتداءافتتاح‌مجلس این‌عنوان را اصلا نپذیرفته و تصویب ننموده بودند پس‌از تجدید نظر و ملاحظه ثانویه که انعقاد آنرا تصویب نمودند باین شرط معلق ومقید داشتند که ترخیص مزبور دردورهٔ اول مستثنی باشد، وکلاء دولت اظهار کردند که این استثنا درجزءنظامنامه ذکرنشود و بموجب دستخط‌خارج حق این‌استثناء موقتی بمجلس‌داده‌شود، وکلاء ملت ابتدا این‌جواب وکلاء دولت‌را قبول‌نمیکردند و ذکر این امر را درخود نظام‌نامه درخواست می‌نمودند بالاخره پس از مذاکرات وملاحظات‌زیاد بهمین‌طورقبول نموده ومقررداشتند.

نظامنامه تنقیح‌شده و باتمام‌رسید و بناشد که پس‌ازمذاکره دردوفقره‌استدعائیه‌باولیعهدیا کنویس نموده و بصحهٔ همایونی‌برسانند

دو نفر از منتخبین بارفروش محمدحسن خان مفتخرالممالك وآقامحمدعلی آقا وارد و در مجلس پذیرفته‌شدند.(۱)

مذاکرات دارالشورای ملی

شنبه ۱۳ ذی‌قعده

اسدالله‌میرزا - اخوی ازاصفهان تلگرافی بعنوان بنده مخابره کرده بود ازمساعدت وهمراهی حضرت‌والا ظل‌السلطان‌وچون‌متعلق‌بمجلس‌ومنتخبین آنست اجازه میفرمائید قرائت شود .

رئیس - قرائت نمائید .

شاهزاده اسدالله میرزا خواهشمندم که ارکان محترم مجلس شورای ملی را مستحضر سازند که حضرت‌اشرف‌اسعدوالاشاهزاده ظل‌السلطان‌روحیفداه پریروز شخصاً مجلس ملی را درعمارت چهل‌ستون افتتاح فرمودند ونطق مفصلی درفوایدونتایج‌مجلس محترم بیان فرموده ازوکلائی که بایدانتخاب شده وبطهران‌بیایندونفر تاکنون‌معین‌شده وحرکت کرده اند و سایرین هم بزودی انتخاب شده و بطهران فرستاده میشوند ، درخصوص بانك ملی نیز نهایت اهتمام فرموده ومشغول جمع آوری‌پول‌باسم سرمایه هستند . محسن‌میرزا .

(اهل مجلس عموماً ازهمراهی ظل السلطان اظهار تشکرنمودند)

حاجی‌محمداسمعیل آقا - تماماً امتنان‌وتشکر دارند ازمساعدت‌وهمراهی که حضرت‌والافرمودند .

اسدالله میرزا - درخصوص‌بانك‌هم‌خیلی‌همراهی فرمودند .

حاجی‌محمداسمعیل آقا - اطلاع دارم البته‌ازایشان بیش از اینهامنظوراست که‌همراهی فرمایندتاسرمشق دیگران باشد .

(تلگرافی از اصفهان بامضای آقای حاجی آقا نورالله که عین آن ذیلا درج میشود قرائت گردید .)

مجلس مقدس شورای ملی دامت‌برکاته‌وکیل علما وتجار امروز چاپاری حرکت نمودند وکیل اصناف جناب آقامیرزا هادی جواهری باکثریت آراء معین شده حرکت‌مینماید . شیخ نورالله .

تلگراف دیگری راجع بمنتخبین اصفهان که آقامیرزا باقرخان منشی باشی‌بعنوان‌آقای‌حاجی‌شیخ فضل‌الله مخابره کرده بودند قرائت‌شد .

حاجی‌شیخ‌فضل‌الله‌مجتهد- دونفروکلای‌اصفهان جناب شریعتمدار آقای حاج سید اسمعیل وکیل علمای اعلام وجناب حاجی میرزا علی ادیب التجار وکیل تجارباحترام دیروز ازحضور مبارك حضرت اقدس والاروحی فداه اجازه گرفتندبچاپاری روانه شدندباقی‌هم فردا معین وروانه‌میشوندمجلس‌اصفهان هم بخوبی وشکوه منعقد شده محض اطلاع عرض شد محمدباقرالطباطبائی .

بعداعتبارنامه‌وکلای‌بارفروش که‌بحضورصدارت عظمی نوشته‌بودندومهور بودبامهارعلماوتجارآنجاقرائت‌شد که‌بموجب‌تلگراف‌صدارت‌عظمی تمامی‌اهالی‌بارفروش دونفرمنتخبین خودشان محمدحسن‌خان‌مفتخرالممالك وآقا محمدعلی آقای تاجر را بمجلس شورای ملی فرستادند ، بعد از قرائت تمامی آنها را تبریك گفتند .

اسدالله‌میرزا - اعتبارنامه‌بعنوان صدارت‌باید باشد یابعنوان مجلس .

صدیق‌حضرت - اعتبار نامه لازم نداردباید اعتبارش معلوم باشد .

آقا سید محمدتقی - چون تلگراف احضار ازطرف صدارت بوده باین ملاحظه اعتبارنامه‌بعنوان ایشان نوشته شده .

لایحه‌ای هم از طرف حکومت قرائت شد که راجع بود بعمل گوشت باین مضمون که سابقاًشرحی در این باب نوشته بودم وجوابی داده نشد حال جناب عنایت السلطنه را فرستادم که درباب پول چوب دارها وترتیب گوشت قراری داده شود وضمناً قرارنامه هم که برای ترتیب‌وتنظیم این‌عمل فرستاده بودندقرائت شد مضمونش این بود که اشخاص مفصلهٔ ذیل عمل گوشت را در سه سال متقبل میشوندکه در تمام سال هرچهار ماهی بنرخ معین بفروشند دوماه از زمستان

(۱) دراین‌جلسه چون‌مذاکرات دقیق و مهم بود درعدهٔ ناظرین وتماشاچیان تخفیف‌دادند باین معنی‌که اطاق جلوس وکلارا از محل همه‌روزه‌تغییر داده وآنمحل را به نظار واگذار کردند و نتیجهٔ مذاکرات‌را پس‌ازختم مجلس بآنها اطلاع دادند.